

Protocol Kindermishandeling

Meldcode

September 2012

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Definitie van kindermishandeling	3
Stappenplan bij een 'vermoeden van kindermishandeling'	4
Fase 1: in kaart brengen van signalen	
Fase 2: collegiale consultatie en zo nodig raadplegen van ZAT en/of AMK	
Fase 3: Gesprek met de cliënt	
Fase 4: Inschatten risico, aard en ernst	
Fase 5: beslissen: help organiseren of melden	
Verantwoordelijkheden	10

Bijlagen

Bijlage 1: Logboek

Bijlage 2: Observatiepunten: Vragen over 'opvallend gedrag van een leerling'

Bijlage 3: Bijlage 3: Signalenlijst kindermishandeling (4-12 jaar)

Bijlage 4: Signaleringsformulier/signaleringslijst

Bijlage 5: Een professionele houding naar de betrokken leerling/gezin

Bijlage 6: Gesprek met de ouder

Bijlage 7: Informatie over Bureau Jeugdzorg en Advies- en Meldpunt Kindermishandeling

Bijlage 8: Informatie over de Raad voor de Kinderbescherming

Bijlage 9: Literatuuroverzicht

Bijlage 10: Adreslijst van relevante instellingen/websites

1. Definitie van kindermishandeling

Kindermishandeling is

- elke vorm van, voor de minderjarige, bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard,
- die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een afhankelijkheidsrelatie staat, actief of passief, opdringen
- waardoor ernstige schade wordt of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek letsel of psychische stoornissen.

Hieronder vallen ook verwaarlozing en onthouden van essentiële hulp, medische zorg en onderwijs. (Wet op de jeugdhulpverlening 2000)

Er zijn verschillende vormen van mishandeling:

- verwaarlozing (affectief of fysiek)
- fysieke mishandeling
- emotionele of psychische mishandeling
- seksueel misbruik
- blootgesteld worden aan huiselijk geweld (meestal partner geweld) zonder dat het kind zelf rechtstreeks slachtoffer is

Iedere beroepskracht die direct of indirect met kinderen werkt, kan een belangrijke bijdrage leveren aan de bestrijding van kindermishandeling. Een meldcode of protocol kindermishandeling dient hierbij als leidraad. Eind 2010 dienen alle beroepskrachten in Nederland te werken met een meldcode, die beschrijft hoe te handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling.

Doelstelling regio IJsselland

Eveneens dient vermeld te worden, dat binnen onze regio een sluitende aanpak van kindermishandeling in ontwikkeling is, gebaseerd op de aanpak van de Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling (RAAK).

De doelstelling van RAAK in de regio IJsselland is gericht op de realisatie van een sluitende samenhangende en effectieve aanpak van kindermishandeling met twee duidelijke accenten:

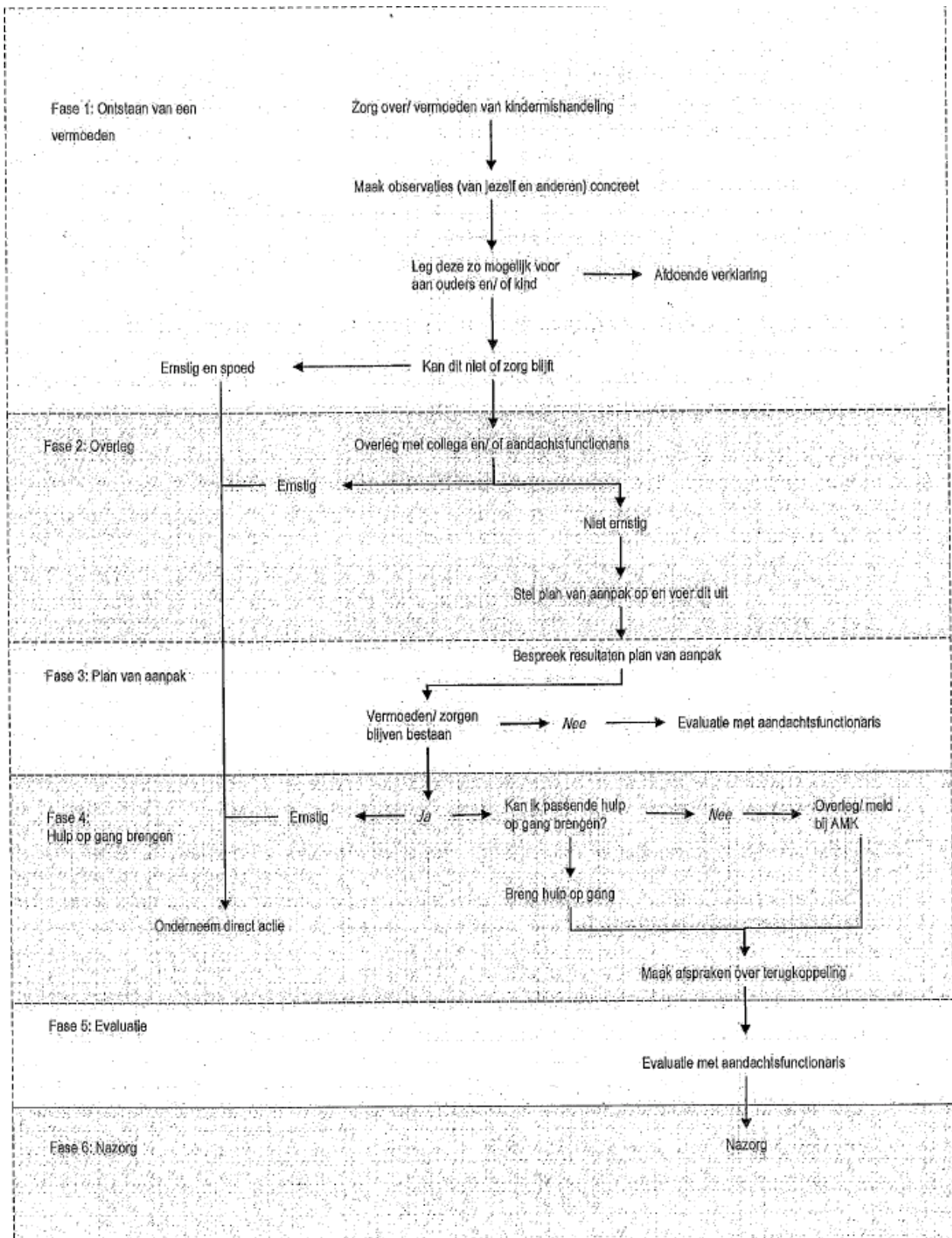
- vroegsignalering van vroegtijdig stoppen van mishandeling
- effectieve doorverwijzing.

De Meldcode

De meldcode bestaat uit een aantal basiselementen of fasen. Deze fasen zijn uitgewerkt in concrete stappen:

- Fase 1: in kaart brengen van signalen
- Fase 2: collegiale consultatie en zo nodig raadplegen van ZAT en/of AMK
- Fase 3: Gesprek met de cliënt
- Fase 4: Inschatten risico, aard en ernst
- Fase 5: beslissen: help organiseren of melden

2. Stappenplan bij een 'vermoeden van kindermishandeling' voor leerkrachten in het primair onderwijs

3. Uitwerking stappenplan

'Wat te doen bij zorgen over een kind en/of (vermoedens van) huiselijk geweld of kindermishandeling?'

In de verschillende fasen van deze beschrijving worden de basiselementen in concrete stappen uitgewerkt.

De stappen die hieronder worden beschreven, zijn in bepaalde volgorde gerangschikt. Deze volgorde is niet dwingend. Waar het om gaat, is dat je op enig moment in het proces alle stappen hebt doorlopen, voordat er besloten wordt een melding te doen. Soms is het voor de hand liggend, om meteen in gesprek te gaan over bepaalde signalen. In andere gevallen zul je eerst overleg willen plegen met een collega en met het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) of met het Steunpunt Huiselijk geweld voordat je het gesprek met ouders/ cliënt aangaat.

Fase 1: In kaart brengen van signalen

De bron van het vermoeden van kindermishandeling kan zijn:

- Het kind zendt signalen uit;
- Iemand (bijvoorbeeld een ander kind) vertelt u een zorgwekkend verhaal;
- Een kind neemt u in vertrouwen over de eigen situatie.

A. Als u een vermoeden heeft, wat moet u dan doen?

- U **observeert** of het kind opvallend gedrag vertoont of onverklaarbare lichamelijke afwijkingen heeft (*zie signaallijst, bijlage 3*);
- U noteert wat u aan (afwijkend) gedrag bij de leerling opmerkt. Dit worden uw persoonlijke aantekeningen (*zie bijlage 2*). U noteert wat u ziet, niet wat u denkt;
- U **overlegt** met mensen, die u informatie kunnen geven, zoals een collega, een andere leerkracht die het kind of het gezin kent, of de leerkracht die een broertje of zusje in de groep heeft, de vertrouwenspersoon van de school of een medewerker uit het (multidisciplinair) team van de school. U kunt ook een andere leerkracht vragen mee te observeren;
- U blijft aan de **vertrouwensrelatie** met het kind bouwen;
- U bepaalt een **tijdslimiet** voor deze fase (maximaal 1 maand).

B. Als een kind u in vertrouwen neemt, wat kunt u dan doen?

- U luistert rustig naar wat het kind u te vertellen heeft. U reageert niet emotioneel of paniekerig. U neemt het kind serieus;
- U noteert wat kind verteld heeft. Dit worden uw persoonlijke aantekeningen; (zie voor aandachtspunten gesprek kind: *bijlage 1/2*)

Aan het eind van deze fase neemt u een besluit:

1. Het vermoeden is niet terecht

- * is een andere reden voor het gesignaleerde gedrag;
- * Blijf alert

2. Er is geen bevestiging van het vermoeden

- * U blijft nauwkeurig observeren en noteren wat u bij het kind opvalt of wat u verteld wordt;
- * Na twee maanden bekijkt u uw aantekeningen opnieuw;
- * Blijf alert.

3. U twijfelt of u vindt een bevestiging van uw vermoeden

- * Dit wordt ingebracht in de overleggroep/multi-disciplinair team (zie fase 2).

Aanbevelingen Fase 1

- Accepteer kindermishandeling als één van de vele mogelijke oorzaken van onverklaarbaar/opvallend gedrag van een kind. Probeer in deze fase het beeld completer te krijgen. Speel geen politieagent: het is niet de taak van de leerkracht om spoorwerk naar de dader te doen. Ga uit van het signaal, uitgezonden door het kind of door een derde. Blijf (het gedrag van) het kind aandachtig volgen, maar voorkom een uitzonderingspositie van het kind.
- Vertrouw op uw intuïtie en houd dat niet voor uzelf: praat er over. Probeer objectief te kijken naar de signalen; let goed op wat u ziet.
- Indien het kind u in vertrouwen neemt, beloof dan nooit aan het kind absolute geheimhouding. Beloof wel dat u geen volgende stap zult nemen zonder met het kind besproken te hebben. Steun het kind in het feit dat het zijn/haar geheim verteld heeft.
- Het vertrekpunt van uw inzet blijft de zorg die u voor het kind heeft.
- Ga zorgvuldig om met de privacy van het kind en van de ouders
- Ga niet overhaast te werk. Wie iets wil bereiken moet langzaam en zorgvuldig handelen. Betrek anderen tijdig en niet pas als het voor u 'zo niet langer kan'.
- U kunt altijd advies vragen bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling. Dit kan anoniem. Telefoon: 0546-537120 of 0900-1231230.
Bij een advies hoeft u de naam van het kind niet te noemen. U kunt ook consult vragen in het consultatieteam. Bel hiervoor het AMK.

Fase 2: collegiale consultatie en zo nodig raadplegen van ZAT of AMK

De leerkracht bespreekt zijn/haar onderbouwde vermoeden in overleggroep/multidisciplinair team

- De leerkracht / intern begeleider / directeur roept de overleggroep/ multidisciplinair team bijeen en bespreekt het vermoeden en de verzamelde informatie;
- U kunt gebruik maken van een signaleringslijst (zie bijlage 3);
- De overleggroep of het multidisciplinair team bekijkt welke gegevens over dit kind beschikbaar zijn. Dit wordt vastgelegd in persoonlijke werkaantekeningen;
- De schoolleider of intern begeleider overlegt met het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling;
- Eén persoon is verantwoordelijk voor de **coördinatie** en de **voortgang**. Bij voorkeur is dit niet de leerkracht. Spreek af wie coördinator wordt;
- De coördinator let ook op de tijd en stelt een **tijdslimiet** voor deze fase (maximaal 1 maand).

Aan het eind van deze fase besluit de overleggroep/multidisciplinair team:

1. Het vermoeden is niet terecht

- * Eris een andere reden voor het gesignaleerde gedrag;
- * Aan de andere reden wordt zorg besteed;
- * Blijf alert.

2. Er is geen bevestiging van het vermoeden

- * U blijft bouwen aan de vertrouwensrelatie met het kind;
- * U blijft alert evenals bijvoorbeeld de jeugdarts en de jeugdverpleegkundige.

3. U twijfelt of u vindt een bevestiging van uw vermoeden

- * U maakt een plan van aanpak, (zie aanbevelingen fase 2).

Aanbevelingen Fase 2

- Bij het vormen van een overleggroep / multidisciplinair team kan ook gedacht worden aan verschillende disciplines, werkzaam binnen het schoolsysteem, die zich met leerlingen bezighouden; zoals: intern begeleider, schoolverpleegkundige, schoolarts, gedragsdeskundige;
- Het kan praktisch zijn op elke school het multidisciplinaire team als overleggroep te gebruiken, eventueel aangevuld met de vertrouwenspersoon en schoolleiding. Zodra een overleggroep / multidisciplinair team is gevormd, draag je samen de verantwoordelijkheid;
- Wanneer persoonlijke aantekeningen zijn gemaakt, is het belangrijk deze goed op te bergen, het liefst zonder naam. Zodra het mogelijk is worden deze aantekeningen weer vernietigd;
- De taak van de school met betrekking tot kindermishandeling is signaleren ervan, het bespreekbaar maken met de ouders* en het aanklaarten ervan bij de verantwoordelijke instanties;
- Bij een plan van aanpak hoort ook: bepalen van de verantwoordelijkheden. Spreek af wat er nu verder gaat gebeuren, wie welke taken op zich neemt en op welke termijn. Er zijn diverse taken: het verder vastleggen van signalen, het vastleggen van de stappen die de school onderneemt en de uitkomsten daarvan, contact met de ouders, contact het kind, advies vragen aan externen (Advies- en Meldpunt Kindermishandeling, Jeugdgezondheidszorg, Schoolbegeleidingsdienst), op het kind letten, hernieuwd overleg.
- Na elke genomen stap, of dit nu observatie is, een gesprek met de ouders of het kind, of het vragen van extern advies, dient opnieuw overleg in de overleggroep / multidisciplinair team plaats te vinden.

Fase 3: Gesprek met cliënt

- Praat zo mogelijk met het kind;
- Leg de zorgen voor aan de ouders (uitgezonderd bij seksueel misbruik)***
- Onderzoek het kind of laat het kind onderzoeken (jeugdgezondheidszorg, het schoolmaatschappelijk werk, de schoolbegeleidingsdienst). *Zie hieronder*;
- Overleg steeds in de overleggroep over verdere stappen;
- Vraag advies bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling.

Schoolmaatschappelijk werk

- Verkennen van de pedagogische thuissituatie;
- Verkennen van de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind.

De resultaten worden in de overleggroep / multidisciplinair team ingebracht voor zover ze betrekking hebben op het vermoeden van kindermishandeling en rekening houdend met de privacy van het kind en de ouders.

Jeugdgezondheidszorg

- De jeugdarts onderzoekt de leerling.

De resultaten worden in de overleggroep / multidisciplinair team ingebracht voor zover ze betrekking hebben op het vermoeden van kindermishandeling en rekening houdend met de privacy van het kind en de ouders.

Expertisecentrum

* In geval van (vermoeden van) seksueel misbruik: niet bespreken met de ouders, maar voorleggen aan het consultatieteam. Bel hiervoor het AMK

*** In geval van (vermoeden van) seksueel misbruik: niet bespreken met de ouders, maar voorleggen aan het consultatieteam. Bel hiervoor het AMK

- De orthopedagoog doet leerlinggericht onderzoek

De resultaten worden ingebracht in de overleggroep / multidisciplinair team.

Advies- en Meldpunt Kindermishandeling

- Iemand van de overleggroep / multidisciplinair team overlegt met het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling. Het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling geeft advies over de verdere stappen die genomen kunnen worden. De resultaten van het gesprek met het AMK worden doorgesproken in de overleggroep / multidisciplinair team. Naar aanleiding hiervan wordt het plan van aanpak eventueel bijgesteld.

Overleg binnen de overleggroep / multidisciplinair team, wie het best met de ouders kan spreken. Bereid het gesprek goed voor in de overleggroep / multidisciplinair team.

Aanbevelingen Fase 3

- Als het kind met u heeft gesproken, praat dan niet met de ouders zonder het kind hiervan in kennis te stellen.
- In een gesprek met ouders brengt u alleen naar voren datgene wat u hebt waargenomen. Dus niet uw interpretaties. Over het waargenomen kunt u met ouders van gedachte wisselen. Vaak is zorgen delen de beste ingang bij ouders. Bijvoorbeeld:
 - U vertelt ouders wat u is overkomen aan het kind;
 - U vraagt of zij dat ook hebben gemerkt;
 - U zegt dat u zich daar zorgen over maakt;
 - U vraagt of zij daar ook zorgen over hebben;
 - Zo ja, hoe pakken ouders dat thuis aan?
 - Helpt dat ook?
 - Zo nee, zijn zij bereid het op een andere manier te proberen?

Een dergelijk gesprek hoeft niet bedreigend te zijn, mits u ouders de ruimte geeft hun eigen ideeën te verwoorden. **Het woord kindermishandeling gebruikt u natuurlijk niet.** (zie voor aandachtspunten gesprek met ouders: *bijlage 4 en 5*)

Als ouders zeggen ook bezorgd te zijn dan kunt u samen kijken welke ondersteuning ouders kunnen gebruiken. Bij ouders die open staan voor veranderingen kan de situatie veranderen door de ondersteuning die zij krijgen. U zult dat kunnen merken aan het gedrag en/of schoolprestaties van het kind.

Ziet u geen verbeteringen, merkt u dat ouders het contact uit de weg gaan, of de problemen die er duidelijk zijn ontkennen, dan kunt u dit beschouwen als een extra signaal.

- Overleg na afloop van het gesprek in de overleggroep / multidisciplinair team over verdere stappen.
- Ook nu kan advies worden gevraagd bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) zonder de naam van het kind en/of van de ouders te noemen.

Fase 4: inschatten risico, aard en ernst

De resultaten van fase 3 (nader onderzoek) worden in de overleggroep / multidisciplinair team besproken. De bespreking van deze resultaten zal weer tot een beoordeling moeten leiden. Deze beoordeling kan zijn:

1. Het vermoeden is niet

2. Het vermoeden is (nog)

3. Het vermoeden wordt

terecht:

- * Er is een andere reden voor het gesignaleerde gedrag;
- * Er wordt bekeken of er hulp aan ouders/kind nodig is, welke hulp aangeboden kan worden en/of er verwijzing noodzakelijk is;
- * Ondersteun ouders zo nodig bij de aanpak van andere problemen.

niet bevestigd:

- * Er kan besloten worden tot een extra observatie periode;
- * Het is belangrijk om duidelijk af te spreken wie wat observeert en hoe lang deze periode gaat duren;
- * Fase 3 wordt opnieuw doorlopen;
- * Vraag advies bij het AMK

bevestigd:

- * Als ouders het probleem onderkennen en mee willen werken aan verandering van hun situatie, kan de overleggroep hulp aanbieden of verder verwijzen.
- * Ga over tot een melding bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling;
- * Bespreek in de overleggroep / multidisciplinair team wie deze melding gaat doen;
- * Na de melding ligt de verantwoordelijkheid voor het op gang brengen van hulp bij het AMK. Het gaat om vrijwillige hulpverlening;
- * Als vrijwillige hulpverlening niet lukt, terwijl de situatie ernstig blijft, zal het AMK de Raad voor de Kinderbescherming inschakelen.

Aanbevelingen Fase 4

Kijk bij de aanbevelingen van fase 3

- Wanneer een geval van kindermishandeling gemeld wordt bij het AMK, moet men rekening houden met de tijd die het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling nodig heeft om informatie te verzamelen en mensen te mobiliseren.
- Soms moet je bij een zaak wachten op een gunstig moment om in te kunnen grijpen of iets in beweging te kunnen zetten. Melden bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling maakt de kans dat dit lukt groter.

Fase 5 beslissen: hulp organiseren of melden

- De overleggroep / multidisciplinair team evalueert datgene wat er gebeurd is en de procedures die gevolgd zijn.
- Zo nodig worden verbeteringen in afspraken en/of procedures aangebracht.
- Besluit welke informatie in het leerling-dossier wordt vastgelegd. Ouders hebben recht op inzage in het kinddossier.

Aanbevelingen Fase 5

- Het is van belang om van te voren op vastgestelde tijdstippen met de overleggroep een (tussentijdse-) evaluatiebijeenkomst te plannen.

De nazorg

De leerkracht blijft het gedrag van het kind nauwlettend volgen

- Los van de gekozen weg, blijft de leerkracht het gedrag van het kind nauwlettend volgen. Blijft alert op het wel zijn van het kind!
- Indien er aanleiding toe is, roept de leerkracht de overleggroep / multidisciplinair team weer bij elkaar (*zie fase 2*).
- Bij blijvende twijfel wordt naar het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling gebeld voor een nieuw overleg.
- Als gebleken is dat het vermoeden niet terecht was, dienen de werkaantekeningen vernietigd te worden en kan het protocol met betrekking tot dit kind afgesloten worden.
- Wees voorbereid op gevoelens van machteloosheid of teleurstelling, wanneer de hulpverlening niet loopt zoals u verwacht of gehoopt had. Kindermishandeling is een probleem dat vaak jaren gegroeid is. Verandering van de situatie kan heel weerbarstig zijn. Maar...
- Blijf wel aandacht houden voor de situatie van het kind en blijf het kind vertrouwen en aandacht geven.

4. Verantwoordelijkheden

Bij het in gebruik nemen van dit protocol is binnen de school duidelijk wie er voor welk onderdeel verantwoordelijk is.

Verantwoordelijkheid directie:

- Opnemen van het protocol kindermishandeling in het kwaliteitsbeleid van de school;
- Informeren van ouders en leerkrachten over dit beleid;
- Steunen van alle leerkrachten in hun handelen volgens het protocol;
- Zorg dragen voor voldoende deskundigheid bij beroepskrachten over signalen en omgaan met (vermoedens van) kindermishandeling;
- Eindverantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering van het protocol.

Verantwoordelijkheid leerkracht:

- Kennismaken van de inhoud van dit protocol en handelen volgens het bijbehorende stappenplan;
- In staat zijn signalen die (kunnen) wijzen op kindermishandeling te kunnen duiden;
- Waken voor de veiligheid van het kind bij het nemen van beslissingen;
- Onderhouden van eigen kennis en ervaring in het signaleren en handelen bij (vermoedelijke) situaties van kindermishandeling;
- Deelname aan de overleggroep rond een casus;

Verantwoordelijkheid vertrouwenspersoon/ intern begeleider:

- Fungeren als aanspreekpunt voor iedere medewerker die een vermoeden heeft van kindermishandeling of met kindermishandeling geconfronteerd wordt, volgens de werkwijze van het protocol (zie stappenplan);
- Coördinatie van het proces;

- Toezien op zorgvuldige omgang met de privacy van het betreffende gezin;
- Volgen van relevante ontwikkelingen t.a.v. kindermishandeling;
- Verzorgen van bijscholing op het gebied van kindermishandeling.

Bijlage 1: Logboek

(voor dossiervorming)

Naam leerling: Geboortedatum: Groep:
Datum: Ingevuld door(functie/taak):
Verslag van* Met: *bijvoorbeeld: gesprek, telefoongesprek, (intern) zorgoverleg; zie voor verslaglegging van observatie het Signaleringsformulier
Inhoud:
Afspraken:
Contact gehad met: <ul style="list-style-type: none">• IB-er: • Groepsleerkracht • Anderen:
Opmerkingen:

Bijlage 2: Observatiepunten: Vragen over 'opvallend gedrag van een leerling'

Nummer leerling(e):

jongen/meisje

Leeftijd/groep:

GGD-medewerker:

1. Sinds wanneer vertoont het kind opvallend gedrag?
2. Is er de laatste tijd iets in het gedrag of in de situatie van het kind veranderd?
3. Het opvallende gedrag bestaat uit (zie ook bijlage 2):
4. Hoe is de verhouding tot de medeleerlingen?
5. Hoe is de uiterlijke verzorging van het kind, zoals kleding en dergelijke?
6. Hoe is de verhouding tot vrouwelijke/mannelijke leerkrachten?
7. Hoe is het contact tussen de school en de ouders?
8. Zijn er bijzonderheden over het gezin te melden? Indien mogelijk ook de bron vermelden.
9. Wat is er bij u bekend over eventuele broertjes en zusjes?
10. Zijn er opvallende veranderingen in de schoolresultaten?

Volgens de Wet op Persoonsregistraties hebben ouders het recht op inzage en correctie in het dossier van hun kind. Daarom dienen gegevens in het dossier zorgvuldig en zo objectief mogelijk te worden beschreven. Persoonlijke werkaantekeningen zijn geen onderdeel van het dossier en niet ter inzage voor ouders. Het is daarom belangrijk zeer zorgvuldig om te gaan met deze werkaantekeningen. Zet deze niet op naam. Zodra het mogelijk is vernietigt u ze.

Bijlage 3: Signalenlijst kindermishandeling (4-12 jaar)

Voorwoord

Als kinderen mishandeld, verwaarloosd en/of misbruikt worden, kunnen ze signalen uitzenden. Het gebruik van een signalenlijst kan zinvol zijn, maar biedt ook een zekere mate van schijnzekerheid. De meeste signalen zijn namelijk stressindicatoren, die aangeven dat er iets met het kind aan de hand is. Dit kan ook iets anders zijn dan kindermishandeling (echtscheiding, overlijden van een familielid, enz.). Hoe meer signalen van deze lijst een kind te zien geeft, hoe groter de kans dat er sprake zou kunnen zijn van kindermishandeling. Het is niet de bedoeling om aan de hand van een signalenlijst het 'bewijs' te leveren van de mishandeling. Het is wel mogelijk om een vermoeden van mishandeling meer te onderbouwen naarmate er meer signalen uit deze lijst geconstateerd worden. Een goed beargumenteerd vermoeden is voldoende om in actie te komen!

1. Lichamelijke signalen

- wit gezicht (slaap tekort)
- hoofdpijn, (onder)buikpijn
- blauwe plekken
- slecht verzorgd er uit zien
- geslachtsziekte
- jeuk of infectie bij vagina en anus
- urineweginfecties
- vermageren of dikker worden
- pijn in bovenbenen, samengeknepen bovenbenen
- houterige lichaamsbeweging
- niet zindelijk (urine/ontlasting)
- zwangerschap
- lichamenlijk letsel
- achterblijven in taal-, spraak-, motorische, emotionele en/of cognitieve ontwikkeling

2. Gedragssignalen

- somber, lusteloos, in zichzelf gekeerd
- eetproblemen
- slaapstoornissen
- schrikken bij aangeraakt worden
- hyperactief
- agressief
- plotselinge gedragsverandering (stiller, extra druk, stoer)
- vastklampen of abnormaal afstand houden
- isolement tegenover leeftijdgenoten
- zelfvernietigend gedrag (bv. haren uittrekken, praten over dood willen, suïcidepoging)
- geheugen- en concentratiestoornissen
- achteruitgang van leerprestaties
- overijverig
- zich aanpassen aan ieders verwachtingen, geen eigen initiatief
- extreem zorgzaam en verantwoordelijk gedrag
- verstandelijk reageren, gevoelens niet tonen (ouwelijk gedrag)
- geseksualiseerd ("verleiden") gedrag, seksueel getint taalgebruik
- opvallend grote kennis over seksualiteit (niet passend bij de leeftijd)
- verhalen of dromen over seksueel misbruik, soms in tekeningen
- geen spontaan bewegingsspel
- moeite met uitkleden voor gymles of niet meedoen met gym
- spijbelen, weglopen van huis

- stelen, brandstichting
- verslaving aan alcohol of drugs

3. Kenmerken ouders/gezin

- ouder troost kind niet bij huilen
- ouder klaagt overmatig over het kind, toont weinig belangstelling
- ouder heeft irreële verwachtingen ten aanzien van het kind
- ouder is zelf mishandeld of heeft psychiatrische- of verslavingsproblemen
- ouder gaat steeds naar andere artsen/ziekenhuizen ('shopping')
- ouder komt afspraken niet na
- kind opeens van school halen
- aangeven het bijna niet meer aan te kunnen
- 'multi-problem' gezin
- ouder die er alleen voorstaat
- regelmatig wisselende samenstelling van gezin
- isolement
- vaak verhuizen
- sociaal-economische problemen: werkloosheid, slechte behuizing, migratie, etc.
- veel ziekte in het gezin
- geweld wordt gezien als middel om problemen op te lossen

4. Signalen die specifiek zijn voor kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld

- agressie: kopiëren van gewelddadig gedrag van vader (sommige jongeren, m.n. jongens kopiëren hun vadersgedrag door hun moeder of jongere broertjes/zusjes te slaan)
- alcohol- of drugsgebruik
- opstandigheid, angst, depressie
- negatief zelfbeeld
- passiviteit en teruggetrokkenheid, verlegenheid
- zichzelf beschuldigen
- suïcidaliteit
- sociaal isolement: proberen thuissituatie geheim te houden en ondertussen aansluiting te vinden met leeftijdsgenoten (zonder ze mee naar huis te nemen)
- gebrek aan sociale vaardigheden

Bijlage 4 : Signaleringsformulier/signaleringslijst

Naam:

groep:

Datum signaal:

Relationele problemen:

t.o.v ouders	
kind is bang voor ouders	
kind vertoont heel ander gedrag als ouders in de buurt zijn	
sterk afhankelijk gedrag t.o.v. ouders	
onverschilligheid t.o.v. de ouders	
t.o.v. andere volwassenen	
bevriezing bij lichamelijk contact	
allemandsvriend	
lege blik in ogen en vermijden van oogcontact	
waakzaam, wantrouwend	
t.o.v. kinderen	
speelt niet met andere kinderen	
is niet geliefd bij andere kinderen	
wantrouwend naar andere kinderen	
trekt zich terug in fantasiewereld	
wordt gepest	
pest andere kinderen	

Medische signalen:

Lichamelijke kenmerken

Blauwe plekken	
Krab-,bijt- of brandwonden	

Gesprekken gevoerd met:

--

Gedragsproblemen:

Plotselinge gedragsverandering	
Geen interesse in spel, nauwelijks/geen spontaan spel	
Labil, nerveus, gespannen	
Depressief	
Angstig, teruggetrokken	
Hyperactief	
Passief, lusteloos, in zichzelf gekeerd, meegaand, apathisch	
Agressief t.o.v. omgeving	
Vernielzuchtig	
Verzet zich tegen gezag passief/actief	
Lacht niet , huilt niet	
Negatief zelfbeeld	
Toont geen gevoelens, zelfs niet bij pijn	
Vermoeidheid, lusteloosheid	
Faalangst	
Vaak absent	
Geeft zichzelf steeds de schuld	
Plast, poept in de broek	
Verwond zichzelf	

Signalen voor de schoolsituatie:

Niet willen omkleden voor zwemmen/gymlessen	
Plotselinge achteruitgang in schoolprestaties	

Geheugen- en/of grote concentratieproblemen	
Buitenschool niet met ander kinderen mogen spelen	

Als kinderen mishandeld, verwaarloosd en/of misbruikt worden, kunnen ze signalen uitzenden.

Het gebruik van een logboek/signalenlijst kan dan zinvol zijn.

De meeste signalen kunnen stressindicatoren zijn, die aangeven dat er iets aan de hand is met het kind. Dit kan ook iets anders zijn dan kindermishandeling bijv. echtscheiding, overlijden van een dierbare.

Het is niet de bedoeling om een signalenlijst als bewijs van kindermishandeling te gebruiken. Het is wel mogelijk om een vermoeden van mishandeling meer te onderbouwen naar mate er meer signalen geconstateerd worden.

Bij vermoeden van kindermishandeling, kijk dan ook naar de kenmerken ouders gezin.

Deze kun je vragen bij een van de vertrouwenspersonen.

Bijlage 5: Een professionele houding naar de betrokken leerling/gezin

De hoofdtaak van een leerkracht is lesgeven. Daarnaast draagt de leerkracht zorg voor het wel en wee van de leerlingen. Een schoon, veilig en goed schoolklimaat verhoogt het werkplezier van de leerling en de leerkracht. Helaas kunnen leerlingen soms zelf of in de thuissituatie in een crisis terecht komen. Dit kan zijn door b.v. alcoholproblematiek van een ouder, de scheiding van de ouders, een ernstig ongeluk van een familielid, geslagen worden of het getuige zijn van huiselijk geweld. Leerlingen rekenen dan op steun vanuit de school.

De begeleidende leerkracht moet daarom waken voor een te grote betrokkenheid. Om goed hulp te kunnen geven is een balans nodig tussen afstand en nabijheid. Genoeg afstand om een stap terug te kunnen doen om te overzien wat allemaal speelt. Leerkrachten zijn geen professionele hulpverleners. Juist daarom is een zekere professionaliteit vereist om de ondersteuning van de leerling ter hand te nemen.

Sleutelbegrippen hierbij zijn: transparantie, erkenning, begrip, durf en kunde.

Met *transparantie* wordt bedoeld dat je een bepaalde mate van openheid hebt. Je denken, voelen en handelen moet met elkaar overeenkomen. Transparantie houdt niet in dat je steeds verantwoording moet afleggen voor je daden. Jemoet wel bereid zijn met in achthouding van het recht op privacy, je bedoelingen en interventies toe te lichten.

Erkenning betekent dat je bereid bent de leerling te accepteren zoals die is. Dit betekent ook dat je het antwoord van de leerling op jouw vragen respecteert. Aandachtspunten hierbij zijn:

- luister rustig naar wat het kind te zeggen heeft;
- neem het kind serieus, trek zijn/haar verhaal niet in twijfel;
- steun het kind in het feit dat het zijn/haar geheim verteld heeft.

Bij *begrip* gaat het om het vermogen je in te leven in de gevoelens van de leerling en om zijn gedrag te zien in het licht van zijn omstandigheden. Je voelt gevoelens aan, maar maakt ze niet tot je eigen gevoelens (afstand/nabijheid).

Aandachtspunten:

- versterk het zelfvertrouwen van het kind door het aandacht en vertrouwen te geven en het te prijzen voor positief gedrag en werk;
- bied het kind mogelijkheden zich te blijven uiten: door te praten, te tekenen of te schrijven;
- het kind kan buitensporig gedrag vertonen; wees daarop bedacht en stel ook grenzen; overleg met derden als daaraan behoefte heeft.

Bij crisisbegeleiding is *durf* nodig om doortastend te handelen. Een leerling in crisis heeft de neiging het contact met de werkelijkheid en zijn omgeving te verliezen. Je moet resoluut het contact aangaan en de leerling actief terugbrengen en houden in het hier en nu. Tijdens een gesprek moet je durven doorvragen. Aandachtspunten hierbij zijn:

- beloof geen absolute geheimhouding, maar beloof wel dat u niets buiten medeweten van het kind om zult doen;
- zeg dat u wilt helpen; u hoeft niet onmiddellijk te weten wat er gebeuren moet;
- wees duidelijk en consequent;
- voorkom een te grote uitzonderingspositie voor het kind;
- ga na of de situatie op school veilig is;
- handhaaf de gang van zaken in de klas, daarmee biedt u het kind stabiliteit.

Je moet de grenzen van je eigen kunnen kennen (*kunde*), weten waartoe je niet in staat bent.

Regelmatig contact en overleg met collega's voor intervisie, consultatie en advies is belangrijk om je handelen te toetsen (= overleg met derden). In alle fasen van persoonlijke crisis speelt onmacht een cruciale rol. Wanneer je je eigen onmacht kunt en durft te aanvaarden kun je een leerling werkelijk helpen.

Algemene aandachtspunten:

- het contact van de leerkracht met de ouders zal zich voornamelijk blijven richten op het functioneren van de leerling op school;
- wees zorgvuldig met de privacy van kind en ouders;
- als het kind bekend is bij het AMK en het verandert van school, dan is het van groot belang dat het AMK hiervan op de hoogte gesteld wordt;
- het belangrijkste is dat het kind zich door u gesteund voelt en het vertrouwen heeft dat er een manier is om te zorgen dat de mishandeling ophoudt.

Daarnaast is het belangrijk dat de schoolleiding een visie heeft op leerlingbegeleiding. Dit dient te zijn vastgelegd in het schoolbeleid en geconcretiseerd in een protocol. Hierbij moet ook zijn opgenomen op welke wijze de leerkrachten hun kennis en inzicht kunnen verdiepen en ondersteuning kunnen krijgen vanuit de schoolleiding.

(bron: bewerking van: evenwicht, crisisbegeleiding van leerlingen. Reeks schoolpraktijk leerlingbegeleiding KPC/EPN1998)

Bijlage 6: Gesprek met ouders

In het protocol “Vermoeden kindermishandeling voor leerkrachten in het primair onderwijs” komt het gesprek met

ouders voor in fase 3, nl. in de uitvoering van het plan van aanpak. Er is dus al het één en ander aan vooraf gegaan. U hebt als leerkracht uw eigen waarnemingen onder woorden gebracht, de feitelijkheden op een rijtje gezet, u hebt overleg gehad in een overleggroep, er is een plan van aanpak opgesteld en nu is aan u de taak om de zorgen die erover dit kind zijn, te delen met de ouders middels een of meerdere gesprekken.

In veel gevallen hebt u met het kind besproken dat u met de ouders zal overleggen over wat het kind met u besproken heeft. Wanneer het kind hier moeite mee heeft, kan dit aanleiding zijn om eerst nog wat tijd in te ruimen om nog een paar keer met het kind hierover te praten.

Het doel van een gesprek is om de zorgen over datgene wat er waargenomen is bij het kind, aan gedrag of concretelichamelijke verschijnselen, met de ouders te delen.

Uitgangspunten hierbij zijn:

- bespreek wat u ziet bij het kind, bespreek niet uw vermoedens;
- ga er vanuit dat ouders het beste voor hun kinderen willen en dat is ook wat u wilt: daar zit uw gemeenschappelijke noemer.

U hoeft geen schuldvraag aan de orde te stellen; u doet een beroep op de zorg bij de ouders voor hun kind en u bent een belangrijk persoon aan wie ouders hun kind vijf dagen per week toevertrouwen. Dit delen van de zorgen is een proces en vraagt om een procesmatige aanpak.

Stappen in een procesmatige aanpak:

1. Afwegingen voor het gesprek:

- voer je het gesprek met de ouder(s) alleen of samen met een intern begeleider/directielid
- nodig je beide ouders expliciet samen uit: legt u deze keuze voor aan één ouder of laat je dit aan de ouders over. Ook het kind kan hier een adviserende stem in hebben.

2. Spreek de zorg om het kind uit:

- Ik heb uw kind nu keer/maanden gezien/in de klas. Ik maak me zorgen om een aantal dingen die ik graag met u/jou/jullie zou willen bespreken. Vindt u dit goed?

3. Bespreek de signalen één voor één.

- beschrijf het signaal in concrete verschijnselen/waarneembaar gedrag: “Het is mij opgevallen dat uw kind zich nietwil uitkleden voor de gymles”, “Uw kind speelt in de poppenhoek vaak seksuele handelingen na met de poppen en hij/zij doet dit als volgt ...” en dan vult u een aantal concrete waarnemingen in.
- vraag of dit signaal herkend wordt: “Is dit u/jullie wel eens opgevallen?Gebeurt dit thuis ook wel eens?”, “Hoelang is dit al zo?In welke situaties gebeurt dit?”
- vraag of ouders een idee hebben waar dit vandaan komt: “Hebben jullie enig idee waar dit vandaan komt? Wat vinden jullie ervan?”
- spreek indien nodig uw zorg uit over dit signaal: “Ik maak me er toch zorgen over dat uw kind dit doet/heeft.”

4. Ouders delen de zorg

5. Ouders nemen de zorg over

Zorgen delen

U kunt zorgen niet delen met ouders, wanneer het niet de zorgen van beide partijen zijn. Het kan geruime tijd in beslag nemen om zover te komen. Wanneer ouders datgene wat u hebt waargenomen absoluut (nog) niet kunnen waarnemen, is het van het grootste belang om bij dit onderdeel stil te blijven staan en niet naar de volgende stap te gaan. U kunt ouders in zo'n geval bijvoorbeeld vragen

om het kind eens een tijdje te observeren en op te letten of zedan toch het gedrag waarnemen dat u als leerkracht genoemd hebt. In een volgende afspraak kunnen jullie het er danweer over hebben. Een andere mogelijkheid is om te vragen of de ouder(s) een ochtendje in de klas willen bijwonen. Zolang ouders absoluut niet (kunnen) zien/waarnemen wat u zojuist hebt besproken, is delen van de zorg niet aan deorde.

Emoties

In deze fase kunnen emoties een grote rol spelen. Ouders kunnen bv. boos worden; ouders kunnen zich tekort voelenschieten en zich hier schuldig over voelen; ouders kunnen zich schamen over het door u beschreven gedrag van hunkind, bv. wanneer u het masturbatiegedrag in de klas of seksueel gedrag in de poppenhoek hebt beschreven. Ouders kunnen door hun emoties op heel verschillende manieren reageren/ermee omgaan. Daarom is het altijdverstandig om naar de reactie van de ouders expliciet te vragen, bv. met: "Ik zie/begrijp/kan me voorstellen dat ik uermee overrompel; ik kan me voorstellen dat het voor u moeilijk is, dat ik hier nu mee gekomen ben; hoe ligt dit vooru?" Wanneer ouders boos worden, dan is een manier om met deze boosheid/agressie om te gaan bijvoorbeeld het onderwoorden brengen van de waargenomen boosheid en het onder woorden brengen van de eigen angst voor hunboosheid: "Ik zie dat u boos bent, en ik vind dat moeilijk, het maakt mij onzeker". Wanneer je als leerkracht emotioneel erbij betrokken bent, wanneer je persoonlijk geraakt bent door wat je gezienen/of gehoord hebt van het kind, is het goed dit aan te geven, om dit onder woorden te brengen, dat het je persoonlijkerg raakt. Zolang de emoties de overhand hebben, is er geen gelegenheid om de ouders de concrete, zakelijke informatie te geven. Laat staan naar een volgende stap te gaan. Pas wanneer de emoties een plaats hebbengekregen, is er gelegenheid om de ouders concrete, zakelijke informatie te geven.

Verduidelijking vragen

Bij iedere stap is het van belang te vragen wat de ouders ervan vinden, of zij het genoemde herkennen. Vraag ookdoor als iets niet helemaal duidelijk is. "Wat bedoel je daar precies mee? Begrijp ik goed dat je zegt dat...". Er kunnen dus meerdere gesprekken nodig zijn, voordat u als leerkracht op één lijn zit met de ouders wat betreft hetwaarnemen van de door u gesignaleerde verschijnselen, gedragingen van hun kind. Het delen van de zorg en het overnemen van de zorg zijn dan de volgende stappen die de ouders moeten maken. Het is van groot belang het waargenomene ook dan nog over langere tijd te volgen en bij te houden in een logboek, waarin ook de gemaakte afspraken worden genoteerd en bijgehouden. Wanneer u deze fase hebt bereikt, dan zijn de ouders een belangrijke steun in het verder zoeken naar een mogelijke oorzaak van het zorgelijke gedrag van hun kinderen kunnen ouders ook heel goed aangeven en meedenken over de verdere hulp die zij denken nodig te hebben.

Bron: Lezing mw. J. v.d. Berg, jeugdarts bij de afdeling Jeugdgezondheidszorg, Dienst OCW, gemeente Den Haag.

Bijlage 7: Informatie over Bureau Jeugdzorg en het Advies & Meldpunt Kindermishandeling (AMK)

Sinds januari 2003 is het AMK opgenomen als onderdeel van het Bureau Jeugdzorg. Op dit moment kunnen het Bureau Jeugdzorg en het AMK echter afzonderlijk van elkaar benaderd worden. Onder druk van de nieuwe Wet op de jeugdzorg zal de toegang naar het Bureau Jeugdzorg in 2004 enigszins anders geregeld worden. De wijze van aanmelding is nu als volgt.

Werkwijze Bureau Jeugdzorg

Bureau Jeugdzorg biedt informatie, advies, begeleiding en hulp aan jongeren tot 18 jaar en hun ouders en/of verzorgers, beroepskrachten of andere betrokkenen op psychosociaal of opvoedkundig gebied. Daarnaast is het Bureau Jeugdzorg de toegang tot de geïndiceerde jeugdhulpverlening en zorgt het indien nodig voor een adequaat doorverwijzing naar andere vormen van zorg.

Wanneer men zich als beroepskracht/overleggroep zorgen maakt over een kind of jongere kan men hem/haar en/of de ouders doorverwijzen naar Bureau Jeugdzorg als de ouders zelf hulp willen. Indien uit de aanmelding blijkt dat er een hulpvraag is, volgt een screening. In dit gesprek wordt samen met de cliënt bekeken wat de problemen zijn en wat de hulpvraag is. Van dit gesprek wordt een verslag gemaakt. Het screeningsverslag wordt intern besproken in een multidisciplinair team. Hier wordt beoordeeld welke hulp nodig is. Er wordt een advies gegeven over het vervolgtraject.

Dit advies wordt met de cliënt besproken. Wanneer er geen vrijwillige hulpverlening op gang komt, dan wordt besproken met de beroepskracht/overleggroep hoe de jongere het beste geholpen kan worden en of een onderzoek door het AMK of de Raad voor de Kinderbescherming nodig is.

Werkwijze AMK (Advies- en Meldpunt Kindermishandeling)

Het AMK streeft ernaar zo laagdrempelig mogelijk te werken en kan telefonisch benaderd worden door allerlei mensen die zich zorgen maken over de situatie van bepaalde kinderen. Dit kunnen mensen zijn die beroepshalve met kinderen te maken hebben, maar ook bureaus of familieleden. Voor beroepsbeoefenaren, zoals leerkrachten, huisartsen en jeugdmedewerkers, is het mogelijk om anoniem te melden. Via het AMK wordt de naam van de melder dan niet bekend gemaakt bij het kind, diens gezin of derden. Na een telefonisch contact zijn er drie mogelijkheden:

Advies:

Hierbij worden geen gegevens geregistreerd over het betreffende kind of gezin. Het AMK komt niet in actie in de richting van cliënten.

Consult:

Ook dit richt zich op degene die belt. Het consult richt zich op het uitvoeren van een advies. De consultvrager wordt begeleid in de, op advies van het AMK, te nemen stappen. Er wordt geen actie ondernomen door het AMK richting cliënt en er worden geen gegevens over cliënten geregistreerd. Er kan wel een dossier op naam van de consultvrager worden aangelegd.

Melding:

Hierbij neemt het AMK alle gegevens op over het kind of het gezin waar melding over wordt gemaakt. Hierop volgt intern een intakeoverleg, waarbij een vertrouwensarts aanwezig is. In dit overleg wordt besloten of het AMK verantwoordelijkheid moet nemen voor de gemelde situatie. De melder krijgt bericht of de zaak is aangenomen en het AMK verantwoordelijkheid neemt.

Uitgangspunt bij een melding is om zo min mogelijk buiten de ouders/verzorgers om te opereren en zo snel mogelijk contact te leggen met hen zelf (binnen vier tot zes weken). Alleen indien het belang van het kind zich hiertegen verzet wordt dit contact uitgesteld en in eerste instantie huisarts, school e.d. benaderd. Adviezen en hulp door Bureau Jeugdzorg en AMK zijn gratis.

Telefoonnummer AMK: 0900-1231230

Bijlage 8: Informatie over de Raad voor de Kinderbescherming

De missie van de Raad voor de Kinderbescherming:

“De Raad voor de Kinderbescherming komt op voor kinderen, die zich in een bedreigende situatie bevinden. De Raad doet dit als overheidsorganisatie pas als andere pogingen niet zijn geslaagd. Indien nodig vraagt de Raad aan de rechter om de bescherming van een kind te waarborgen. De Raad stelt zich open op en werkt deskundig, zorgvuldigen snel. De Raad beschermt kinderen”.

De Raad voor de kindbescherming is een overheidsorganisatie, die de wettelijke bevoegdheid heeft om aan de rechter beschermende maatregelen te vragen ten behoeve van kinderen. Wanneer de ontwikkeling van een kind in het gedrang komt, kan de Raad een onderzoek instellen naar de omstandigheden waarin de jongere zich bevindt. Uit dit onderzoek kan een advies volgen voor vrijwillige hulpverlening aan het gezin. Als de problemen niet (meer) met vrijwillige hulp kunnen worden opgelost of als het gezin deze hulp niet wil aanvaarden, dan kan de Raad aan de rechter vragen om de hulpverlening verplicht te stellen. De rechter kan dan een maatregel van kindbescherming opleggen, waarmee het gezag van de ouder(s) wordt beperkt of ontnomen. Een medewerker van een (gezins)voogdij-instelling wordt aangesteld om het gezin te begeleiden. Als er sprake is van een ernstige situatie, kan de Raad de rechter verzoeken om een maatregel van voorlopige ondertoezichtstelling (al dan niet met het verzoek om een machtiging uithuisplaatsing) of voorlopige voogdij uit te spreken. In dit geval is de Raad gelegitimeerd om acuut in te grijpen in een gezinssituatie om de belangen van de kinderen veilig te stellen. Bijna altijd zal er dan sprake zijn van een plaatsing van de jongere elders. De Raad voor de kindbescherming heeft naast de hierboven beschreven kerntaak van bescherming nog twee kerntaken, namelijk bij (echt)scheiding de rechter desgevraagd adviseren over het ouderlijk gezag en de omgangsregeling en advisering aan de officier van justitie of de kinderrechter in strafzaken van minderjarigen over een opvoedkundig verantwoorde straf.

Hét meldpunt voor (vermoedelijke) kindermishandeling is het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). Indien gewenst zal het AMK de melding doorgeleiden naar de Raad. Alleen in acute- en (levens)bedreigende situaties kunnen het AMK en BIZ direct bij de Raad melden.

Telefoonnummer: 070-3742300

Bijlage 9: Boekenlijst/achtergrondinformatie

Adriaenssens, P.

Mijn kind is bang (en ik ook). Opvoeden tot weerbaarheid - Tielt, Lannoo nv, 1998, ISBN 90-209-3120-2

Baartman, H.

Opvoeden kan zeer doen. Over oorzaken van kindermishandeling, hulpverlening en preventie Utrecht, SWO, 1996, 256 blz., ISBN 90-6665-218-7

Boek over de oorzaken van lichamelijke mishandeling en verwaarlozing. Met aandacht voor de hulpverleningspraktijk en primaire preventie. In dit verband worden de risicofactoren besproken.

Baeten, P., Geurts, E.

Om de schaduw van het geweld. Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders. NIZW 2002, Utrecht. ISBN 90-5050-936-3

Dit boek brengt de kinderen in beeld die getuige zijn van geweld tussen hun ouders. Het belicht de achtergronden de aard van de problematiek en beschrijft, wat het voor kinderen betekent getuige te zijn van geweld. Er worden handreikingen gedaan voor het signaleren van deze kinderen en adviezen gegeven voor de hulpverlening.

Doef, S. van der

Kleine mensen grote gevoelens. Kinderen en hun seksualiteit Amsterdam, De Brink, Ploegsma bv, 1994, ISBN 90-216-7161-1

Imbens, A., Jonker

Godsdienst en incest – Amersfoort, An Dekker, 1991, 269 blz., ISBN 90-5017-094-8

Aan de hand van interviews wordt ingegaan op incest binnen godsdienstige milieus en de samenhang met de geloofsbeleving. Tevens aandacht voor de begeleiding van vrouwen en kinderen als slachtoffer.

Hoorens-Maas, R., Naafs, M.

Een school om te vertrouwen. Educatieve Partners Nederland BV, Houten, 1997, ISBN 90 402 00572

Killen, K.

Het mishandelde kind. Kindermishandeling en een tekort aan zorg.

Rotterdam, Ad Donker, 1999. 403 blz., ISBN 90-6100-461-6

Lamers- Winkelman, F.

Een werkboek voor ouders van seksueel misbruikte kinderen - Amsterdam, SWP, 20 blz., ISBN 90-6665-347-7

Marsten, S.

Geef uw kind zelfvertrouwen - ISBN 90-215-2563-1

Rensen, B.

Kindermishandeling: voor het leven beschadigd – Utrecht, Bruna, 1990, 192 blz., ISBN 90-229-7928-8

Aandacht voor de vormen, achtergronden, gevolgen, signalering, diagnostiek, behandeling en preventie van kindermishandeling. Voorbeelden uit de praktijk van de auteur (jeugdarts) verduidelijken het geheel.

Schreurs-Dijkstra, M.C.

Over drempels. De meest gestelde vragen over kindermishandeling – Den Haag, VKM, 1995, 40 blz., ISBN 907-548-19-4

Boekje met antwoorden op de 25 meest gestelde vragen over kindermishandeling. Tussen de vragen doorvoorbeelden uit de praktijk.

Wolzak, A.

Kindermishandeling - signaleren en handelen - Utrecht, NIZW Uitgeverij, ISBN 90-5050-797-2

Basisinformatie voor mensen die werken met kinderen en kindermishandeling vermoeden. Beschrijving van achtergronden, aard, oorzaken en gevolgen. Signalen, stappenplan voor het handelen, aandachtspunten voorgesprekken met kind en ouders. Informatie over AMK en hoe eigen instellingsbeleid te verbeteren.

Zandijk-van Harten, T. en L. Haarsma

Grenzen voorbij. Kindermishandeling in allochtone gezinnen – Amsterdam, VU Uitgeverij, 1996, 63 blz., ISBN90-5383-489-3

Opvattingen over kindermishandeling en de specifieke achtergronden en risicofactoren binnen allochtonegezinnen. Tevens handreiking voor de aanpak van kindermishandeling binnen deze gezinnen.

Boeken voor kinderen en jongeren

Delfos, M.

Sanne – Westbroek, Harlekijn Uitgeverij, 1993, 35 blz., ISBN 90-6386-106-0

Therapeutisch voorleesverhaal. Sanne wordt mishandeld door haar moeder. Ze verzint allerlei vriendjes envriendinnetjes die haar helpen en troosten. Ze denkt dat ze het altijd fout doet. Vanaf 4 jaar.

Delfos, M.

Blijf van me af! - Westbroek, Harlekijn, 1995, 31 blz., ISBN 90-638-6115-X

Therapeutisch voorleesverhaal. Er is een versie voor meisjes en een voor jongens. De hoofdpersoon wordt seksueel misbruikt door een stiefvader. De schoolarts bemerkt bij onderzoek iets. Van 8 tot 12 jaar.

Doef, S. van der

Ben jij ook op mij? Ploegsma 1995 - ISBN 90-216-1498-7

Een boek over seks voor jonge kinderen (7 tot 11 jaar) In woord en beeld wordt in dit boek aan kinderen uitgelegd wat het (lichamelijk) verschil is tussen jongens en meisjes. Duidelijk wordt wat seks precies inhoudt.

Doef, S. van der

Ik vind jou lief (voor peuters en kleuters) Ploegsma 1997 - ISBN 90-216-1150-3

Kleuters hebben grote belangstelling voor geboorte en seksualiteit. Ouders en opvoeders vinden het vaak moeilijk om hierover te praten. Dit voorlichtingsboek geeft antwoord op de vele vragen van jonge kinderen.

Dorrestijn, H.

Brandnetels en andere verhalen over kindermishandeling

Amsterdam, Bert Bakker, 1995, 98 blz. , ISBN 90-351-1449-3

Zijn jeugdervaringen motiveerden de auteur een boek te schrijven met verhalen en gedichten over kindermishandeling. Vanaf 10 jaar.

Elias, B.

De meester is een schat – Amsterdam/Leuven, Infodok, 1991, 73 blz., ISBN 90-6565-455-0
Bram wordt door zijn vader geslagen. Als hij op school komt met een gezwollen oog wil de meester er het fijne van weten. Bram vertelt na lang aarzelen over de situatie thuis. Vanaf 8 jaar.

Glansbeek, J.

Tante Pech en de pechvogeltjes – Amsterdam/Antwerpen, Piramide, 1994, 55 blz., ISBN 90-254-0741-2

Tante Pech, een oudere uil, beschermt met haar vleugels en troostende woorden dieren die door hun ouderslelijk behandeld worden. Een symbolisch verhaal over wat je na mishandeling kunt doen. Vanaf 8 jaar.

Grootel, L. van

Nina Regenboog - Haarlem, Holland, 1998m 126 blz, ISBN 90-2510-792-4

Hester komt erachter dat haar vriendin Nina een geheim verbergt waarover ze niet wil praten. Hester maakt zich zorgen. Uiteindelijk vindt ze uit waarom Nina zich anders gedraagt dan de andere kinderen: ze wordt thuis mishandeld. Vanaf 12 jaar.

Hindman, J., T. Novak (ill.)

Een pakkend boek voor kleine en voor grote mensen

Groningen, Uitgeverij Reco Multi Media, 1998, ISBN 90-764-5701-8

Een zeer komisch geïllustreerd boek dat allerlei aspecten van seksualiteit beschrijft, waaronder seksueel misbruik. Het doel is vooral om de weerbaarheid van kinderen te vergroten. Het boek heeft een mooi evenwicht gevonden tussen prettige en vervelende seksuele ervaringen en tussen humor en respect.

Mol, S. van

Dan kleurt het water rood – Hasselt, Clavis, 1994, 92 blz., ISBN 90-6822-299-6

Tom, 12 jaar, kan goed opschieten met een oudere buurjongen, maar deze wil ook dingen van hem die Tom niet wil. In zijn nieuwe buurt wordt hij meegelokt door een man die vreemde foto's van hem maakt. Een straathoekwerkster helpt Tom. Vanaf 11 jaar.

Steggink, D

Kamil, de groene kameleon.

Amsterdam, BV Uitgeverij SWP, 2003. ISBN 90 6665 500 3, NUR 847.

Kamil, de groene kameleon, heeft een blauwe vader en een gele moeder. Zijn ouders krijgen steeds meer ruzie met elkaar over hun verschillende kleuren. Kamil maakt deze ruzies mee en raakt in de war van al zijn verschillende gevoelens. Hij weet niet wat hij kan doen. Totdat Kamil een grote groene kameleontegenkomt

Bijlage 10: Belangrijke instellingen met telefoonnummers

ALGEMEEN

Raad voor de Kinderbescherming

Neuhuyskade 40 2509 GC Den Haag 070-3742300

AMK (Advies- en Meldpunt Kindermishandeling)

Glashaven 66 3011 XK Rotterdam 010-4128110

Algemeen nummer: 0900-1231230

Kindertelefoon 0800-0432

14.00-20.00 uur

RELEVANTE WEBSITES

www.kindermishandeling.nl

www.seksueelkindermisbruik.nl

www.seksueelgeweld.nl

www.huiselijkgeweld.nl

www.stopkindermishandeling.nl